

T. G. Masaryk jako sociolog (Hodonín 1993)

18. listopadu pokračovalo Masarykovo muzeum Hodonín v tradici setkávání badatelů, kteří se zabývají některými aspekty života a díla T. G. Masaryka, tentokrát seminářem na téma *T. G. Masaryk a sociologie*. Málokteré národní sociologické škole bylo dáno do vinku, aby měla jako svého „otce-zakladatele“ osobnost tak myslitelsky silnou a pro národní život politický a kulturní tak významnou, jako byl bezesporu právě Masaryk. Pro českou sociologii to bylo na jedné straně šťastné předznamenání, protože od počátku existence samostatného státu nemusela usilovat o své institucionální a veřejné uznání - to jí zjednal právě Masaryk svým celoživotním poukazováním na to, že je přece povoláním sociolog a že jako politik sociologicky vzdělaný vyznává od dob svých akademických a politických počátků zásadu, že „politika je aplikovaná sociologie“ - nebo by jí alespoň být měla. Na straně druhé to bylo nelehké dědictví - Masaryk sice sociologem byl profesí i několika svými spisy, byl osobností s celosvětovým politickým i mravním renomé a kreditem, byl zakladatelem samostatného státu - a přece jeho sociologický „přínos“ byl ve smyslu akademickém a řekněme přímo - úzce scientistním - obtížně identifikovatelný. Čím vlastně Masaryk rozvoji sociologie jako vědy vlastně přispěl? Jaké „sociologické zákonitosti“ objevil? Byl jeho význam srovnatelný s významem jeho současníků, jimiž přece byli Durkheim, Pareto a Weber, z „menších“ pak třeba Gumplowicz, Le Bon, Tarde, Cooley či Ward? Není nepřímou a nepřijemnou odpovědí na tuto otázku i to, že Masarykovo jméno nenajdeme v žádné, dokonce ani velmi podrobné příručce dějin sociologie?

V letech 1910-1940 nebylo snad českého sociologa, filozofa, literárního vědce, estetika či historika, který by nepokládal za nutné zaujmout k Masarykovi stanovisko. A nebylo to - ve většině případů rozhodně a prokazatelně - proto, že by se to žádalo, že by to patřilo k dobrému tónu. Byli autoři - a nebyly to osobnosti ledasjaké! - kteří se Masarykem

trápili celý život - *pars pro toto* Šalda, Černý, J. L. Fischer, Patočka.

V listopadu 1993 se tedy schází skupinka badatelů, aby diskutovala o tématu již mnohokrát diskutovaném a literárně uchopeném (Bláha, Chalupný, Fischer, Šapoval, Vambéry, Nejedlý, Král, Trapl, Nový) - a opět nikoliv proto, že se to v „novém státě českém“ sluší, ale jaksí z vnitřní potřeby, pro naléhavost otázky samé. Jako aktivní účastník tohoto komorního setkání v kolosálním bývalém Domě kultury v Hodoníně odpovědně konstatuji, že se překvapení sice nekonalo a žádný zásadní objev učiněn nebyl, a přece byl učiněn krok směrem, který další masarykovské sociologické bádání může posunout od obligátního „Masaryk sice nevytvořil sociologický systém, ale...“ k plodnějšímu čtení Masaryka dvěma komplementárními optikami: optikou jeho současníků (jediné vědecky relevantní poměrování Masaryka, v němž Masaryk kupodivu, jak se zdá, ob stojí) a optikou současné sociologické teorie, dnešního usilování o uchopení smyslu a směřování našeho času (digrese pro zaryté postmodernisty: i odmítání smyslu je součástí tohoto usilování). Protože z jednání vyjde péčí Masarykova muzea sborník, omezím se na stručnou informaci o participantech, tématech a centrálních myšlenkách. Úvodní teze přednesl odborný garant a kultivovaný průvodce seminářem Lubomír Nový. Jejich leitmotivem bylo tvrzení, že základní témata masarykovské sociologie (vztah pozitivistického a duchovnědného či interpretativního elementu, pojetí vztahu statiky a dynamiky, jednotlivce a společnosti, povahy společenské krize, otázky národa a státu, ale i sociologie kultury a politiky) jsou témata, jež nezastarala: „Doznívá u Masaryka myšlení 19. století anebo v nás dramata konce století našeho obnovují touhu vrátit se ke starším hodnotám jako ke korektuře našich slepých uliček?“ Hlavní myšlenky referátu Jaroslava Stříteckého, který osobně nebyl přítomen, přednesl Lubomír Nový. Střítecký zformuloval otázku provokativně, jak se ostatně na „masarykovský kontext“ sluší - stal by se Masaryk rakouským Durkheimem, kdyby nebyl odešel z Vídně do Prahy? Vše se podle Stříteckého zdá nasvědčovat tomu, že ano - subtilnější analýza Masarykovy rané

Sebevraždy (mimoходом provedená také Anthony Giddensem již v roce 1970) dokládá, že Masarykovo zkoumání snese durkheimovská kritéria (Giddens dokonce předpokládá, že se Durkheim Masarykem přímo inspiroval!): „Hlavou protestant, srdcem katolíků a povoláním pozitivistický sociolog - vše násobeno mimořádnou kreativitou fantazijní i přísně metodologickou - přimyká se k pozitivisticky modifikovanému empirismu, píše *Konkrétní logiku*, kterou ještě po osmdesátce nepokládá za dopracovanou.“ Střítecký má odvahu číst Masaryka důsledně ve vazbě na dílo jeho současníků (Mach, Freud, Meinong, Brentano, Gumplowicz) a inspiroje se v tom mimo jiné úvahami maďarského badatele Kristofa Nyíriho, který editoval německé vydání *Sebevraždy*. O Nyírím toho víme obecně dosti málo. Jistě jen šťastnou náhodou jsem se dostal k ruskému překladu Nyíriho knihy *Filozofické myšlení v Rakousko-Uhersku* (maďarsky 1980, rusky 1987), kde se čte nesmírně zajímavá kapitola *Masaryk a Gumplowicz*. Celá knížka pak Masaryka klade do přiměřeného dobového kontextu - až po Kafku a Roberta Musila. Zdá se, že si nevšímáme toho, jak si nás všímají jiní a jinde - ke škodě věci.

Jiří Musil zrekapituloval a komentoval základní myšlenky své studie o aktuálnosti Masarykovy sociologie, která byla publikována v *Masarykově sborníku VIII*. Musilova analýza je hluboká a mimořádně poučená, protože nachází souvislosti netriviální a dříve nekonstatované. Podle Musila se Masaryk vyrovnává se všemi relevantními koncepcemi své doby, což dnes může, ale nemusí vypadat archaicky: tak třeba Masarykův úporný boj se sociálním darwinismem nabývá na aktuálnosti v souvislosti s dnešním boomem sociobiologie atd. Musil odvázně konstatuje, že Masaryk byl blízko interpretativismu, symbolickému interakcionismu i giddensovské strukturační teorii, ba teorii sociální směny a figurační sociologii Eliasově. Je to možné, protože Masarykův eklekticismus (kolikrát mu byl předhozen a vytknut!) koneckonců umožňuje různá čtení a tato *a priori* nevylučuje. Velice cenné je Musilovo připomenutí Masarykova zájmu o otázky sociologie jazyka či sociolingvistiky.

Tematický celek věnovaný Masarykově sociologické teorii jsem uzavíral příspěvkem *TGM: sociologie mezi vědou a uměním*. Pokusil jsem se v něm doložit, že klíčovým Masarykovým příspěvkem k sociologii obecně i speciální je jeho analýza titanismu a implicate i explicate pojednané téma zla jako problému metafyzického, mravního, sociálního i psychologického. Metodologicky i věcně je zajímavá otázka, nakolik je Masarykův sebe sama vraždící „umdlený člověk“ výsledkem empirické analýzy, teoretické dedukce či literární konstrukce. Pokusil jsem se taky ukázat, nakolik Masaryk rozuměl svým současníkům, dnešním sociologickým klasikům. Zdá se mi, že je mimo pochybnost, že Masaryk k nim měl ambivalentní vztah - na jedné straně o nich byl profesionálně informován, na druhé straně na ně reagoval pouze potud, pokud se tak či onak dotkli témat, jež Masaryka osobně zajímala. Akademické potřeby „zaujímat stanoviska“ Masaryk nikdy neměl a platí to dokonce i o vztahu k Durkheimově *Sebevraždě*, kde Masarykova netečnost je až udivující (ale i o pozoruhodné afinitě jeho pojetí vzniku kapitalismu a weberovské relace „protestantská etika - duch kapitalismu“).

Milan Jelínek přednesl zajímavou úvahu o Masarykově vztahu k Rusku a Rusům založenou na zevrubné informaci o třetím, stále nevydaném svazku Masarykova spisu *Rusko a Evropa*. Jelínek jako jazykovědec a literární znalec zdůraznil, že právě v tomto svazku je několik pozoruhodných a zasvěcených sociologických analýz literárních textů (Puškin, Turgeněv, ale i Arcybašev, Gorkij). Jelínek rekapituloval Masarykovu charakteristiku Rusů jako národa se sklonem k historicismu a nihilismu, s mýtickým vztahem k revolucím a se sklonem k teroristickým formám chování.

Slovenský host a znalec Masarykova díla Miloš Tomčík na Jelínka navázal obecnější úvahou o Masarykově sociologické metodě v interpretaci literatury. Tomčík posluchače seznámil s řadou málo známých Masarykových zkoumání, např. s jeho srovnáním Dostojevského a Zoly z roku 1892, s jeho polemikou s Tainem, s Masarykovým zamyšlením nad antinomii Tolstoj-Stendhal atd. V bloku zamyšlení nad Masarykovým

sociologickým přístupem k literatuře byl organicky zařazen i příspěvek Jana Skutila, který svou úvahu nad Masarykovým sociologickým rozbořem ruské literatury 19. století redukoval na tři témata - vztah k rozdílnosti církevního života v Rusku a na Západě, Masarykův vztah k ruským literárním kritikům a Masarykova kritika Gercena a Bakunina. Centrální idea všech referátů i diskusních příspěvků týkajících se Masarykova vztahu k Rusku byla vyjádřena v jednoduchém „sloganu“ - Masaryk sice napsal *Rusko a Evropu*, ale odboj jel dělat na Západ.

Dagmar Čapková věnovala svou úvahu tématu dnes navýsost diskutabilnímu, totiž interdisciplinární povaze Masarykovy sociologie. Nad tímto problémem bude třeba dnes přemýšlet jinak, než bylo obvyklé, totiž ve světle redefinovaných kategorií eklekticismu, komplementarity a pluralismu. Masarykův eklekticismus se může stát *sub specie* současných metodologických diskusí jeho nikoliv slabou stránkou, jak to bylo chápáno doposud, ale jeho silou. *Qui vivra verra*. Jan Šimsa pojednal o vztahu Masaryka k církvím ve světle posledních částí *Světové revoluce*.

Tři následující příspěvky byly věnovány třem reprezentativním interpretacím Masarykovy sociologie - Lubomír Valenta pojednal o vztahu J. L. Fischera k TGM, Josef Zúmr o Chalupného výkladu Masaryka a konečně Miloš Trapl o tom, jak dílo Masarykovo popularizoval a interpretoval jeho otec Miloslav Trapl. Lubomír Nový v kuloárech

právem konstatoval, že chyběl Inocenc Arnošt Bláha - a bylo to úplné.

Důstojným závěrem jednání byla přednáška Jaroslava Opata *Sociologie v Masarykově pojetí demokracie*. Opat vysvětlil jedno dictum z *Hovorů* - „nic podstatného jsem od let studentských neměnil a měnit nemusel“. Ukázal, jaký význam má kontinuita hodnot nejen v díle Masarykově, ale v sociálním životě vůbec, a jak cenná je pevnost víry ve sdílené hodnoty, nepřechází-li ve fanatismus. A toho u Masaryka ovšem nebylo.

Nadbytek fanatismu však lze sledovat u prvorrepublikánských komunistů, konstatoval František Mezihořák v zajímavém, pro časový tlak však redukováném příspěvku *Komunisté na Slovácku a TGM*. Závěrečný historický příspěvek o tom, jak se s Masarykovou osobností volebně a povolebně na Slovácku kalkulovalo, jak lidovci vedli vnitřní svár mezi legendárním arcibiskupem Stojanem a „tatičkem“ Masarykem a o tom, jakou roli hrál komunistický pokus o státní převrat na Slovácku v roce 1920 v tom, jak se k Masarykovi komunisté politicky vztahovali, byl vtipným a zajímavým závěrem jednání, které bylo užitečné a mimořádně kultivované. Za vytvoření milé atmosféry patří poděkování Mgr. Šimečkovi a jeho spolupracovnícům z Masarykova muzea Hodonín. Na sborník ze semináře, zejména však na pokračování „masarykovských setkání“ se budeme těšit.

Miloslav Petrušek

Valná hromada a sjezd Masarykovy české sociologické společnosti

V pátek 10. prosince proběhla valná hromada Masarykovy české sociologické společnosti. Zprávu o činnosti na ní přednesl dosavadní předseda prof. dr. Miloslav Petrušek, který funkci vykonával po dvě období od ledna 1990. Zpráva, která byla otištěna v *Sociologických aktualitách*, vyvolala jen vlažnou diskusi relativně nepočetného pléna, ačkoliv otázek k řešení není málo. Jde zejména o to, aby nové, tentokrát podle nových stanov korespondenčně volené vedení

zainteresovalo na činnosti MČSS širší sociologickou obec, zejména podstatnou část mladých sociologů. Bude to vyžadovat změnu forem činnosti a snad i celkovou redefinici její funkce a jejího poslání vnitrovědního i společenského.

V prostorách rektorátu Univerzity Karlovy pak následujícího dne proběhl sjezd Masarykovy sociologické společnosti, který na plenárním jednání vedeném pod souhrnným názvem *Společnost v pohybu* vyslechl nepočetně zajímavé a podnětné referáty prof. Jiřího Musila (CEU) o integračních a dezintegračních procesech v Evropě, dr. Michala Illnera o sociálních aspektech transformace na